

Ekskurss seaduste keelekasutusse: sõnad ilmselt ja ilmselgelt

Liina Kanger

Riigikohtu analüütik

Määrsõna *ilmselt* on polüseemiline, olles koguni vastandlike tähenduste kandja. Ühelt poolt väljendatakse sõnaga *ilmselt* sünonüüme *selgelt*, *ilmselgelt*, *silmanähtavalt*, *silmaga näha [et]*, *endastmõistetavalt* ja *vaieldamatult*; [i] teisalt võrdub see sõnaga *ilmsesti*, millele õigekeelsussõnaraamat lisab tähendused *silmanähtavalt* ja *nähtavasti*. [ii] Seega võib sõnaga *ilmselt* väita midagi vaieldamatu kindlusega, kuid väljendada samas ka millegi tõenäosust või oletuslikkust. Selle sõna kasutamine õigusaktides võib anda kaks vastukäivat tõlgendust. Õigusselguse huvides tuleks niisugust olukorda vältida. Seadustes peab eelistama sõnastust, mis ei jäta eksitavaid valikuid.

Kuidas sõna *ilmselt* Eesti seadustes kasutatakse?

Uurimaks selle sõna tõlgendusi ja ka tavainimese keeletaju, tegin töökaaslaste ja lähikondlaste seas väikese küsitluse, paludes nii juristidel kui ka mittejuristidel hinnata, missugust tähendust seadusandja mõne normiga silmas on pidanud. Etteruttavalt võib öelda, et küsitluse tulemused üksnes kinnitasid selle sõna ambivalentsust. Üksmeelt ei paistnud olevat ei juristide- mittejuristide hulgas ega ka kummagi vastajate rühma siseselt.

***Ilmselt* ehk *ilmselgelt* (= *vaieldamatult*, *kindlasti*)**

Enamasti kasutatakse Eesti seadustes sõna *ilmselt* selleks, et rõhutada mingit kindlat asjade seisut või näidata tingimata saabuvat tagajärge, välistades kaheldavad ja vahepealsed juhtumid. Sel juhul on hinnanguruum pigem kitsas kui lai ja nõuab selgelt ühest tagajärge, jätmata ruumi prognoosidele.

Järgmises näites on *ilmselt* tähenduses *ilmselgelt*, *vaieldamatult*. See selgub kontekstist, kui lugeda sätet tervikuna ja uurida normi mõtet.

Tõestamisseadus § 4. Notar keeldub tõestamistoimingu tegemisest, kui taotletava toimingu eesmärgid on vastuolus seaduse, muu õigusakti või heade kommetega või on ilmselt lubamatud ja ebaausad. (= kindlasti lubamatud).

Selle sätte kohaselt keeldub notar tõestamistoimingust, kusjuures keeldumisaluste loetelu väljendab eesmärgi välistada tõestamisesemest toimingud, mida ei saa pidada õiguspäraseks. Niisuguste toimingute ebasoovitavat olemust väljendavad sõnad *vastuolu seadusega*, *vastuolu heade kommetega* ja *ebaaus*. Normist tervikuna nähtub, et *ilmselt lubamatud toimingud* on sama mis *ilmselgelt lubamatud toimingud* ning see kindlustab sõnale rangelt määratletud, mitte tõenäosusliku sisu. Niisugune tõlgendus teenib paremini ka notari poole pöördunud isikute õiguste kaitset.

Seda et sõna *ilmselt* on kasutatud sagedamini tähenduses *ilmselgelt*, näitas ka normi adressaatide seas tehtud küsitlus. Ent kuigi enamasti kinnitati, et sõnaga *ilmselt* väljendatakse vaieldamatut kindlust, leidis siiski kõikide näidete puhul mõni vastanu, kes arvas, et selle sõnaga võiks väljendada ka tõenäosust. Suurem osa arvajatelt andis sõnale *ilmselt* tähenduse *ilmselgelt* järgmiste näidete puhul.

Eesti Vabariigi lastekaitseseadus § 17 lg 1 p 1. Lapse sotsiaalseid õigusi tohib piirata ainult seaduslikel alustel ja last arvestavalt teiste inimeste õiguste, sealhulgas hea nime kaitseks, kui lapse tegevus on ilmselt ekslik või pahatahtlik. (= kindlasti ekslik või pahatahtlik)

Kriminaalmenetluse seadustik § 224 lg 4. Kui kriminaaltoimiku, salvestise või asitõendiga tutvudes ilmselt viivitatakse, määrab prokuratuur tutvumistähtaja. (= kindlasti viivitatakse)

Võlaõigusseadus § 490 lg 2. Kindlustusandja ega kindlustusvõtja ei või tugineda kindlustusandja hüvitise maksmise kohustusele või kahju suuruse kindlaksmääramisele eksperdi poolt, kui see erineb ilmselt oluliselt tegelikest asjaoludest. (= kindlasti erineb)

Avaliku teenistuse seadus § 160 p 5. Ametnik võib kohtult taotleda temale määratud distsiplinaarkaristuse tühistamist, kui ta leiab, et teda on karistatud ebaseaduslikult, sealhulgas süüteo raskusele ja selle toimepanemise asjaoludele ilmselt mittevastava karistusega. (= kindlasti mittevastava karistusega)

Pankrotiseadus § 62 lg 4 Kui esindaja kasutamine on asja keerukusest tulenevalt ilmselt vajalik, võib esindaja tasu pankrotitoimkonna nõusolekul maksta pankrotivarast. (= kindlasti vajalik)

Ilmselt ehk tõenäoliselt

Näiteid, kus sõna *ilmselt* ei ole võimalik asendada sõnaga *ilmselgelt*, ei olnud vähe. Need olid juhtumid, kus seda sõna kasutades ei olnud võimalik midagi vaieldamatu kindlusega väita, küll aga pigem oletada või tõenäoseks pidada. Huvitaval kombel pakkus nende juhtumite äratundmine vastanute hulgas palju suuremat üksmeelt. Sellisteks säteteks pidasid eranditult kõik kaht järgmist.

Keskkonnajärelevalve seadus § 27. Keskkonnajärelevalve asutus hävitab käesoleva seaduse §-s 25 nimetatud loodussaaduse, mis on riknenud, millele ei leidu ostjat või mille hoidmine, vedu või müük põhjustab ilmselt selle harilikku väärtust ületavaid kulutusi. (= tõenäoliselt harilikku väärtust ületavaid kulutusi)

Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsiooni ning selle lisaprotokollidega ühinemise seadus. Artikkel 7 lg 3. Arvestades artikli 3 sätteid, on keelatud kasutada selles artiklis käsitletavaid relvi mis tahes keskuses, linnas, külas või muul samasuguse tsiviilelanike või -objektide kontsentratsiooniga alal, kus maavägede lahingut ei toimu ega hakka ilmselt toimuma lähiajal. (= tõenäoliselt ei hakka toimuma)^[iii]

On tähelepanuväärne, et mõlemat normi iseloomustab tulevikku suunatus. Esimesel juhul hinnatakse seda, kas loodussaaduse müük võiks kujuneda kallimaks, kui asi väärt on; teisel juhul hinnatakse seda, kas piirkonnas on oodata sõjategevust. Nagu öeldud, on mõlemat normi tajutud kui tõenäosusele viitavat, sest tulevikusündmuste kohta ongi võimalik võtta üksnes hinnanguline seisukoht. Prognoosiv sisu on ka järgmisel sättel.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik § 102 lg 2 p 3: Eesti kohus võib abieluasja lahendada, kui ühe abikaasa elukoht on Eestis, välja arvatud juhul, kui tehtavat otsust ei tunnustataks ilmselt üheski riigis, mille kodanikud abikaasad on. (= arvatavasti mitte üheski riigis)

Nagu viimasest näitest hästi ilmneb, viitab peale tuleviku tõenäosuslikkusele ka tingiva kõneviisi kasutamine. Samal põhjusel pakub hindamisruumi ka järgmine norm.

Täitemenetluse seadustik § 80 lg 3. Kohtutäitur võib enampakkumise korraldada enne kümne päeva möödumist arestimisest, kui tähtaja järgimisel väheneks enampakkumisele pandava asja väärtus ilmselt oluliselt või kui asja hoidmisega kaasnevad ebamõistlikult suured hoiukulud. (= tõenäoliselt väärtus väheneks)

Piiripealsed juhtumid

Piir sõna *ilmselt* vastandlike tähenduste vahel on sageli ebaselge. Mõnikord on raske öelda, kas seadusandja on ette näinud mingi kaalutusruumi või pidanud silmas vaid üht kindlasti saabuvat tagajärge. Jäägu igaühe enda otsustada, kas järgmiste sätetega on tahetud väljendada kindlat või tõenäolist asjade seisu.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik § 39. Kohus võib kinnisele istungile lubada isiku, kellel on istungil viibimiseks õigustatud huvi või kelle istungil viibimine on ilmselt õigusemõistmise huvides. (Kas õigusmõistmine saab kasu ilmselgelt või võib tõenäoliselt isiku osalemisest kasu tõusta?)

Halduskohtumenetluse seadustik § 33 lg 2. Kui apellatsioonkaebuse menetlusse võtmist takistava puuduse saab ilmselt kõrvaldada, jätab kohus määrusega apellatsioonkaebuse käiguta ...

Võlaõigusseadus § 356 lg 3. Kui põllumajanduslikku rendilepingusse lepingupooleks astunud isik ei ole ilmselt võimeline rendilepingu eset korrapäraselt majandama või kui rendileandjalt ei saa rendilepingu jätkamist muul põhjusel oodata, võib rendileandja 30 päeva jooksul lepingusse astumise teate kättesaamisest lepingu üles öelda.

Piiripealsete näidete puhul, kus üks lugeja tajub loetu sisu üht-, teine teistmoodi, tasuks vastuse andmisel pöörduda sätte konteksti, reguleerimiseseme, vahest isegi kogu õigusharu poole, et näha, kas saabuv tagajärg peaks olema imperatiivne või dispositiivne. Kontekst aitaks vahendada seadusandja taotlusi. Võib ka öelda, et hinnang, kui suurt siduvust sõna *ilmselt* igal konkreetsel juhul väljendab, on keeletunnetuse küsimus, mille lahendamine jääb lõppastmes ikkagi subjektiivseks.

Eraldi tuleks välja tuua juhtumid, kus kohtumenetlust reguleerivates õigusaktides puudub ühtsus sõnade *ilmselt* ja *ilmselgelt* kasutamises.

Halduskohtumenetluse seadustiku (HKMS) § 11 lõike 3¹ punkt 5 ja § 23 lõike 3 punkt 1 nagu ka § 84 lõike 4 punktid 2 ja 3 kasutavad väljendit *ilmselgelt põhjendamatu kaebus*, seevastu HKMS-i § 33 lõike 3 punkt 5 ja § 60 lõike 1 punkt 2 räägivad *ilmselt põhjendamatus kaebusest*. Kas seadusandja on teinud tahtlikult vahet *ilmselt* ja *ilmselgelt põhjendamatusel*? Kui eeldada, et vahetegemine on teadlik, tähendaks see, et seadusandja jättis meelega halduskohtule võimaluse tagasi lükata üksnes need kaebused, mis täiesti kindlasti mingit edu ei saavutaks, samal ajal kui ringkonna- ja Riigikohtu päralt on laiem vabadus hinnata kaebuse eduperspektiivi. Ringkonnakohtu ja Riigikohtu puhul on viidatud paragrahvid sõnastatud analoogiliselt. Samas pole mõtet otsida ainult seaduse keelekasutuse kaudu vastust küsimusele, kas ringkonnakohtu pädevus kaebuse menetlemata jätmisel sarnaneb pigem halduskohtu või Riigikohtu omaga, sest grammatilisi argumente ei peeta tavaliselt just kõige tugevamateks. Tahes-tahtmata tekib

kahtlus, et nimetatud HKMS-i sätetes on tegu pigem ebajärjekindla sõnakasutuse kui sihiteadliku vahetegemisega, millele tasuks õigusteoreetilisi arutlusi rajada. Isegi kui seadusandja on märkinud sõnadega *ilmne* ja *ilmselge* nüansivahet teadlikult, muutub see tähtsusetuks seaduse rakendaja jaoks, kes erinevust enam järgida ei suuda. Järelikult ei ole mõtet omistada erinevustele normi tõlgendamisel otsustavat tähtsust, küll aga ei tule seeläbi õigustada sõnakasutuse juhuslikkust.

Sõnakasutuse ühtsus puudub muudiski seadustikes. Tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS) ja kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) kasutavad väljendit *ilmselt põhjendamatu*.^[iv] Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus (PSJKS) aga sisaldab väljendit *ilmselgelt põhjendamatu*.^[v] Lisaks räägib haldusmenetluse seaduse § 46 lõige 3 *ilmselgelt põhjendamatu* taotlusest ja õiguskantsleri seaduse § 25 lõike 2 punkt 2 *ilmselgelt alusetust avaldusest*. Seega on kasutusel mõlemad sõnad ja õiguskorra kogupildis on üsna võimatu öelda, miks konkreetsel juhul on üht teisele eelistatud. Mingit selgepiirilist eristamist siit paraku välja ei joonistu.

Kokkuvõte

Tavalugeja jaoks on loogilisem pidada õigusnormis edastatavat teavet pigem ilmselgeks kui tõenäoseks. Nii esineb sõna *ilmselt* märkimisväärselt sagedamini tähenduses *ilmselgelt (= kindlasti, vaieldamatult)*. Juhtumeid, kus leiti, et sõna *ilmselt* väljendab tõenäosust, oli vähe. Ühegi tõenäoliseks hinnatud väite puhul ei saanud ka ilmselguse varianti päriselt välistada, ent kindlaks hinnatud väidete tõenäolisteks ümberhindamine tekitas sageli tõrke. Seega kaldub sõna *ilmselt* tõlgendamine enamasti pigem väite kindluse kui tõenäosuse kinnitamise poole.

Enamasti võrdsustatakse Eesti seadustes sõna *ilmselt* sõnaga *ilmselgelt*. Seadusandja peaks midagi vaieldamatult väita soovides eelistama pigem sõna *ilmselgelt*. Ilmselges asjas ollakse täiesti veendunud. Selle sõna puhul mitmeti mõistmist ei teki. Praegu kasutatakse sõna *ilmselgelt* seadustes harvemini kui sõna *ilmselt*. Nii võib väita ülevaatliku ületekstiotsingu põhjal. Näiteks TsMS-is, s.o õigusaktis, mis neid sõnu kõige rohkem sisaldab, on sõna *ilmselt* kasutatud 75 korda, *ilmselgelt* aga vaid kord. Sellega on 75 korral loodud võimalus mitmeti tõlgendada ja vaid ühel juhul tagatud normi ühemõttelisus.

Kuna inimesed ei taju sõna *ilmselt* tähendust ühtmoodi, ei ole seda sõna otstarbekas õigustekstides kasutada. Teistsuguse sõnavaliku abil on võimalik pahatihti tekkivaid tõlgendusprobleeme vältida.

[i] Sünonüümisõnastik (märksõnaotsing) „ilmselgelt“. Kättesaadav Internetis: <http://dict.ibs.ee/syn/thesaurus.cgi?word=ilmselgelt>.

[ii] Õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006 lk 231.

[iii] Mitteametlik tõlge.

[iv] TsMS § 326 lg 2, § 28 lg 2, § 172 lg 5, § 193 lg 4, § 679 lg 2; KrMS § 326 lg 2.

[v] PSJKS § 20¹ lg 3.